

PŌNBŌCZKOWI ŚWIYCZKA

(ôparte na prŏwdzie)

CZAS A PLAC:

Ōd listopada 1945 do kwiytnia 1954 roku. Chałpa ôd Suchankŏw w Lipinach. Kŏmisariat Milicji Ōbywatelskij w Lipinach. Sŏnd w Chorzowie. Chałpa ôd Kusiŏw w Lipinach. Kŏmynda UB w Świyntochłowicach. Poczekalnia na banhofie we Zŏbrzu. Gruba Barbara-Wyzwolynie w Chorzowie.

PERZŌNY:

Hyjdla Suchanek, Alojz Suchanek (chop ôd Hyjdli), **Rudi** (synek ôd Suchankŏw), **Milicjant** (richtich Polŏk), **Syndzia Sŏndu Ōkryngowygo w Bytŏmiu** (ekspozytura w Chorzowie), **Kŏnrad Kuś** (świadek), **Achim Kuś** (brat Kŏnrada), **Kŏmyndant UB w Świyntochłowicach** (Ślŏnzŏk), **Emil Strachota** (kamrat Alojza z dŏwnych lŏt, terŏzki ubek), **Ewald Parucha** (wachtyrz UB w Świyntochłowicach), **Funkcjonariusze UB w Świyntochłowicach**, **nowonarodzŏny Janek** (mały synek ôd Suchankŏw), **Stara Baba z poczkalni na banhofie w Zŏbrzu**.

BINA I

Kuchnia we chaupie ôd Suchanŏw. Hyjdla stoi przy piecu i warzy żur. Do kuchni wpadŏ zafuczaty synek Rudi.

Rudi: Mamo, mamó! Tata idŏm!

Hyjdla (*kukŏ bez ôkno*): Co ty to gŏdosz? Banie żeś sie najŏd abo co?

Rudi: A kaj tam. Idŏm srogŏm gromadŏm ôd Chebziŏ. Wszystkie choby duchy: brody po pas, we hadry ôbleczŏne, bez szczewikŏw, a gyry ônućami ôbwiŏnzane.

Hyjdla: Niy gŏdej (*gibko ściŏngŏ zŏpaska, ciepie jŏm na stołek i leci na plac. Z naprzeciwka langzam, richtich choby duchy, idŏm ôbdarte chopy*)

Hyjdla (*podłazi do jednygo śnich*): Alojz, to ty?

Chop (*wyciŏngŏ chudo rynka do Hyjdli*): Jŏ, Hyjdla, jŏ.

Hyjdla (*ślimtŏ a macŏ Alojza choby ślepy abo choby sprawdzała, eli ôn wszystko mŏ*): Myślałach, co już niy przydziesz nazŏt.

Alojz (*chytŏ jŏm za rynka*): Jŏ tyż piyrwy tak myślał, nale Pŏnbŏczek chciŏt inakszyj.

Hyjdla: Pŏć do dŏm, nawarzyłach żuru.

BINA II

Kuchnia we chałpie ôd Suchankŏw

Hyjdla (*ôdwijŏ ônuce z gyrŏw Alojza*): Kajś ty to bŏł, mŏj borŏczku? Wyglŏndosz choby śmiertka na pynzyji. Zarŏzki nagrzej a wody, a jydz tyn żur, bo je gorke.

Alojz: Po jakimu żeś sie z bajtlami wykludziła aże na sŏm wiyrch?

Hyjdla: Kej ruskie cie wziyli, na drugi dziyń przyszła nowŏ władza ludowŏ i nŏs wyciepła. Najsamprzŏd poszłach do twojij matki, a wiysz wiela u nij je placu (*westchnienie*). Dobrze, co

zech robiyła na noc, bo bych lygała na sieni. Potym Emil Strachota poszoł na UB i pedzioł, co my niy sōm źodne wrogi systymu i wtynczōs dali nōm ta ajncla nafolowanō wanckami. (*Hyjdlā ôglōndō poranione gyry Alojza i bolōki na cołkim jego cieie*). A co ōne z tobōm zrobiyli?

Alojz: Niy chca ô tym gōdać. Lepij do ciebie, cobyś wiydziała jak nojmynij.

Hyjdlā (znerwowanō): Jō tukej walczylach ô cołko familijō. Ani niy wiydzialach, co cie jeszcze ôböcza. Radzili mi, cobych sie wziyła inkszygo chopa, nale jō sie zaparła i czekałach. A ty ze mnōm terōzki gōdosz choby z bajtlym?

Alojz: Niy wiysz, jak mi cijnzko ô tym wszystkim ôsprōwiać. Chciołbych, ażeby mi pamiyńć ôdyjmłō, nale to sie tak niy dō. Zaarestowali cołkō naszō brygada. Cug, kerym nōs wiyźli, zawarli na trzy tydzie; niykere tygo niy strzimali... jechalimy śnimi do kōńca; trupy wycieplimy na miyjscu; chopo zamarzali w robocie; na ôbiōd dōwali nōm zupa z rybich ôści ze czōrnōm, niymytōm rzepōm.

Hyjdlā (siadō za stołym a chytō sie za gowa): Na co nōm to prziszło, Alojz. Na co nōm to prziszło.

BINA III

Kōmisariat milicji ôbywatelskij we Lipinach (listopad 1945).

Alojz (włazi rajn, syminō mycka na przywitanie i kładzie papiōry we ôkienku): Dobry dziyń. Miołech sam przyjść, kej przyjada ze Rusyji.

Milicjant (zajnty szkryflaniym, kej słyszy „ze Rusyji”, gibko podnosi gowa i spojierō we papiōry): Obywatel Alojzy Suchanek (*biere piyczōntka z datownikym i przybijō na zadnij zajcie biletu ze Rusyji*). A którą to grupę volkslisty macie?

Alojz: A na co wōm to wiydzieć?

Milicjant (zeszterowany): Ja tu reprezentuję władzę Polski Ludowej i kiedy pytam, waszym obowiązkiem jest odpowiadać. Więzienia i obozy są pełne takich chojraków jak wy. Ale nie martwiecie się, was jeszcze upchniemy. No to słucham, jaką to macie grupę?

Alojz: Dwōjka.

Milicjant: To się dobrze składa, obywatelu Suchanek, bo jeszcze się pewnie zobaczymy. I zapamiętajcie raz na zawsze (*ôddōwo Suchankowi bilet*): Tu jest Polska. Niemców tu nie chcemy.

Alojz: Nale jō niy je źodyn Niymiec. Jō je Ślōnzōk. I nic zech niy zrobiōł.

Milicjant: Obywatelu Suchanek... To się jeszcze okaże.

BINA IV

Piōntō rano. Ôstre klupanie do dźwiryzy chaupy ôd Suchankōw. Alojz ôtwierō. Na progū stojōm trzi chopo: milicjant ze komisariatu i dwa ôbleczōne po cywilnymu.

Milicjant: Alojzy Suchanek, idziecie z nami.

Alojz (zdziwiōny i zeszerowany): Po co żeście prziszli z tymi gywerami? Trza bōło mje zawrzić na kōmisariacie, a niy familijō mi po nocy straszyc. Przeca nic zech niy napochoł.

Milicjant (*důwů Alojzowi pod pysk nakaz heresztowaniů*): Obywatelu Suchanek, mówiłem, że to się jeszcze okaże.

BINA V

Sōnd w Chorzowie. Sala rozpraw (marzec 1946).

Syndzia: Sprawa przeciwko Alojzemu Suchankowi, oskarżonemu o to, że będąc obywatelem polskim dopuścił się odstępstwa od narodowości polskiej przez to, że w czasie pomiędzy pierwszym września tysiąc dziewięćset trzydziestego dziewiątego roku a dziewiątym maja tysiąc dziewięćset czterdziestego piątego roku zgłosił swą przynależność do narodowości niemieckiej. Czyn ten stanowi przestępstwo z artykułu pierwszego paragraf pierwszy z dwudziestego ósmego czerwca tysiąc dziewięćset czterdziestego szóstego roku o odpowiedzialności karnej za odstępstwo od narodowości polskiej w czasie wojny. Wzywam na świadka Konrada Kusia.

(Do sali rozpraw włazi mały poskryncany karlus; stůwů na przesuchanie, a niy patrzy ani na Alojza; syndzia pyto świadka). Czy podczas wojny Alojzy Suchanek zgłosił czynną przynależność do narodu niemieckiego?

Kōnrad Kuś: Ja.

Syndzia: W jaki sposób?

Kōnrad Kuś: Mioł dwōjka i bōł w NSKK.

Syndzia: Wyjaśnijcie obywatelu, co oznacza ten skrót.

Kōnrad Kuś: Narodowosocjalistyczny Korpus Motorowy.

Syndzia: Czym ta organizacja się zajmowała?

Kōnrad Kuś: Szkołyła poborowych, a potym kerowała do jednostek pancernych i zmotoryzowanych. Rychtowali jich do ôbsługi i utrzymywania motorów i autokōw.

Syndzia: Rozumiem, że maszyny te były przeznaczone na front?

Kōnrad Kuś: Ja.

Syndzia: Czy działalność oskarżonego w wymienionej wyżej organizacji to jego jedyna wina?

Kōnrad Kuś: Niy. Kej my śnim gōdali, niy mogli my używać polskiego.

Syndzia: Jakoś na to reagował? Używał wulgaryzmów? Groził Wam?

Kōnrad Kuś: Kej mōj brat, Achim, godōł po polsku, Alojz piznył go w pysk.

Alojz (*stůwo*): Cygaństwo!

Syndzia: Jeszcze jedno takie wystąpienie, a oskarżony zostanie wyprowadzony z sali rozpraw! (*Alojz siadō zrezygnowany*); Świadek jest wolny.

(Kōnrad Kuś wyłazi zadkiym do dźwiryzy jeszcze barzij poskryncany niż przed zeznaniem)

Syndzia: Zarządzam piętnaście minut przerwy.

(Wszystkie wyłazōm ze sali. Za ćwierć godziny sōm nazōt)

Syndzia: Oskarżony powstać.

(Alojz stůwo)

Syndzia: Z zeznań świadków oraz z opinii znajdujących się w aktach wynika, że oskarżony Alojzy Suchanek był członkiem NSKK, a Polakom zabraniał rozmowy w języku polskim. Zatem

w czasie wojny postępowaniem swoim, niegodnym obywatela państwa polskiego, czynnie zgłosił swoją przynależność do narodowości niemieckiej. Czyn ten stanowi zbrodnię z artykułu pierwszego paragraf jeden dekretu z dnia dwudziestego ósmego czerwca tysiąc dziewięćset czterdziestego szóstego roku o odpowiedzialności karnej za odstępstwo od narodowości polskiej w czasie wojny. Wobec tego skazuję wyżej wymienionego obywatela Alojzego Suchanka na półtora roku więzienia.

Głosy ze sali: Zdrajca, folksdojcz, chachor!

Syndzia: Wyprowadzić oskarżonego.

(Wszystkie wyłażōm ze sali. Niykere podłażōm do Alojza i plujōm mu pod nogi. Alojzowi udōwo sie chycić Kōnrada Kusia za rynkōw)

Alojz: Gōdej, co jō zech ci zrobiył?

(Kōnrad nic niy gōdō, ôdwracō sie i ôdłazi. Alojza zabierajōm szandary)

BINA VI

W dōma u Kusiōw. Kōnrad z bratym Achimym siedzōm wele stoła.

Kōnrad *(rachuje piyniōndze):* Jedna tajla do mje, drugō do ciebie. Kejby Alojz niy przyszōł nazōt ze Rusyji, mielibymy pokōj.

Achim: Ôn nōs przeca wszystkigo wyuczył, a my sōm take ipty.

Kōnrad: Niy być baba. Kej zech sie pytoł we tyjatrze ô elektryka do nowygo przedstawieniō, ôd razu mi pedzieli, co terōzki wszystko przyrychtuje zaś Alojz Suchanek. Zarōzki stracilibymy nasze fuchy. Niy mōg zech tygo tak ôstawić.

Achim: Jō tak niy moga, Weź sie tyn gelt *(ôddōwo swoja tajla bratowi)*. Umywōm rynce. Niy chca być winien cierpieniō tygo chopa.

Kōnrad: Niy gōdej, co ôn je taki niywinny. Przeca mioł dwōjka. Niy chcesz, jō to wezna na siebie, gelt tyż. Żōdne piyniōndze niy śmierdzōm.

BINA VII

Biuro kōmyndanta UB w Świyntochlowicach

Kōmyndant: Pōłtora roku za zdrada narodu? To cosik mało, ôbywatelu Suchanek.

Alojz: Żōdnygo zech niy zdradził. Żōdnymu niy dołech w pysk. Żōdnymu niy bronitech gōdać po polsku. Kōżdy niych sie gōdō po jakiemu chce. Mje nic do tygo.

Kōmyndant: Jō mōm tukej czōrnō na biołym coście narobili i to je do mje nojważniejsze. Niy takich miglancōw my tukej mieli, obywatelu Suchanek. Nale niy po to zech wōs tukej zawezwoł, coby sie z wami ôsprōwiać. Strachota padoł ô wōs same dobre rzeczy. A zech sie zlōnk, co my zawarli jakigo janiōła. Wachtyrz Parucha do mje!

Wachtyrz Parucha: Rozkaz, ôbywatelu kōmyndancie!

Kōmyndant: Weźcie tygo borōka do piwnice, bo juź na niygo patrzyć niy moga.

Alojz: Nale... ôbywatelu kōmyndancie... jō nic niy zrobiył.

(Wachtyrz popychō wiyńźnia przed sobōm do piwnice. Alojz ôbracō sie do wachtyrza)

Alojz: Nale jō je niywiny. Przeca wiyecie, wela niywinych ôdpowiadō dzisiej za niyswoje grzychy!

Wachtyrz (ôtwierō dźwyrze): Właż, a tyla niy gōdej! Emil Strachota padoł, co mōmy cie trzimać... nale niy za darmo. Przeblec sie. Mōsz tukej faska z kapustōm, właż a deptej. Ino co by mi bōła miynko kej u mojij ōmy.

(Zdziwiōny Alojz włazi do faski i deptō).

BINA VIII

Cela Alojza. Prycza, jedyn stołek. Alojz i Emil kurzōm cygaryty.

Alojz: Chopie, mōj kamracie, kajś ty włōż? Tukej bezmaść same mordyrze a chachary. I tyn kōmyndant: gōdo po naszymu, a choby niy nasz. Przeca ty mōsz dwōjka tak jak jō. Żōdyn cie niy pytoł?

Emil: Zawrzij lepij gymba a być rady, co kejs przyszōł ze Rusyji, zarōzki cie na Zgodzie niy zawarli. Stamtōnd mało fto wylōż żywy. A po coś ty sie zapisōł do tygo dioseckigo NSKK? Rozum ci ôdyjmłō abo co?

Alojz: Wiysz, co zōwdy lubitech autoki. Chciołech sie jedyn kupić i tam mōg zech sie przyrobić. Żōdnych poborowych zech niy szkolył. Robitech ino przy autach ôsobowych. Żōdnych na frōnt zech niy rychtowoł.

Emil: Gupie gōdanie. Wszystkie bōły na frōnt.

Alojz: Można i gupie, nale niy wiym co lepsze - kojfnōnc na Zgodzie abo przemienić szaket i zrobić sie srogim Polokiyem a komunistōm. Niy gańba ci? Kejby twōj fater wstoł z grobu i cie ôboczył, zarōzki by sie nazōt legnył. Rzykosz ty aby jeszcze?

Emil: Kejbych niy włōż do UB, to by nōm nasz wanielicki kościōł zawarli. Ino beztō, co my sie ôblekli na rynce bioło-czerwōne bindy i wachowali go dziyń a noc, dali nōm pokōj. Ôd razu mje wzyli do UB i żōdyn niy pytoł, jakō mōm volkslista. I dobrze, coby tak ôstało. A kejby mje tu niy bōło, forszteluj sie, co można byś już niy żył.

Alojz: Nale ludzie przeca gōdajōm.

Emil: Ludzie niych gōdajōm co chcōm, a Pōnbōczek wiy, co zech mu kościōł wyretowoł. Powiy ci jedno: Po tym, kej we łaźni naszych prali, aże w ausgusach pływawa krew, a kości jim łōmali choby suche asty, przysiōng zech sie, co wszystko strzimia. A ty, Alojz, pamiyntej: mōsz familijō, beztō rōb, co ci bydōm kōzać, a wylezies stōnd w jednym kōncku.

BINA IX

Dwa roki niyskorzyj (październik 1948). Chałpa ôd Suchankōw. Hyjdla kōmpie niydōwno narodzōnygo Janka. Wieczōr. Klupanie do dźwyrzy.

Hyjdla: Alojz, ôdewrzij, bo bajtla terōzki niy ôstawia.

(Alojz ôdewierō dźwyrze. Na sieni stojōm dwa znajōme Alojzowi ubeki a milicjant z kōmisariatu)

Alojz: Ô co sie zaś rozchodzi?

Milicjant: Macie kwadrans na spakowanie rzeczy i opuszczenie mieszkania. Jedziecie do siebie, obywatelu Suchanek.

Alojz: Co wy to fanzolicie? Przeca jŏ jest u siebie.

Milicjant: Nie tym tonem, obywatelu, nie tym tonem. Pokażcie zaświadczenie, coście tydzień temu odebrali w urzędzie powiatowym.

(Alojz wyciōngŏ ze szranku zaświadczynie i dŏwo milicjantowi)

Milicjant: Proszę bardzo, tu piszą: narodowość niemiecka. I czego wy tu jeszcze, Suchanek, szukacie?

Alojz: Swoje żech ôdsiedzioł, a tygo zaświadczenia żech niy nakszkryfloł.

Milicjant: A co to kogo obchodzi? Niemiec to Niemiec, a my tu Niemców nie chcemy.

Pakujcie się i, jak to u was mówią: raus!

Alojz: A moja familijŏ?

Milicjant: Wszyscy. Co do jednego.

Alojz (do Hyjdli): Pakuj bajtle, wyjeżdżōmy do Niymiec.

Hyjdla: A po jakiemu?

Alojz: Sōmy Niymce i nŏs tukej niy chcōm. Mōmy piyntnŏście minut.

Hyjdla: Przeca ty żeś już swoje ôdsiedzioł.

Alojz: Widać niykerym to niy starczyło.

(Suchanki wylażōm z dōma)

Milicjant: Zaplombować drzwi.

(Ubeki plŏmbujōm dźwyrze ôd chałpy Suchankōw)

BINA X

Familijŏ Suchankōw i inksze „Niymce” siedzōm w ciźbie w poczkalni na banhofie we Zŏbrzu.

Hyjdla: Pŏnbŏczku, wiela my tukej jeszcze bydymy czekać? Bodej by nŏs już powystrzylali, mielibymy pokŏj.

Alojz: Niy gŏdej. Tyla my strzimali, strzimiyemy jeszcze i to.

(Mały Janek ryczy na rynkach Hyjdli)

Głos z ciźby: Po jakiemu tyn bajtel tak ryczy? Cosik wŏm potrzeba?

Hyjdla: Głodny je, a jŏ niy mōm już mlyka. Wiela my tukej jeszcze bydymy siedzieć?

Starŏ baba z ciźby: Mŏcie tu trocha. Wziyłach na rajza, nale bajtlowi na wiyncyj sie przydŏ.

Hyjdla: Dziynkuja wŏm. Niych Pŏnbŏczek wŏm przaje.

(Hyjdla nalewŏ mlyko do flaszki z nuplym i dŏwo bajtlowi. Do poczkalni wlażōm dwa szandary i dwa chopy po cywilnymu; jedyn to Emil Strachota, kery rozglŏndŏ sie we ciźbie)

Emil: Alojz, co ty tukej robisz?

Alojz: Wyciepli nŏs i zaplombowali chałpa. Gŏdajōm, co jadymy do Niymiec.

Emil: Nale tyn cug już nikaj niy pojedzie.

Alojz: Co ty fanzolisz?

Emil: To mioł być ôstatni cug do Niymiec, nale go zawrŏcajōm. Jedziecie nazŏt do dŏm.

Alojz: A zaplombowane dźwyrze?

Emil: Niy starej sie. Jakoś to załatwimy.

BINA XI

Emil Strachota i dwōch modych ubekōw stojōm pod dźwierzami chałpy ôd Suchankōw.

Emil: Lyjo, wlyż do Alojza z dachu, bez ôkno, a klupej w dźwyrze ôd środka, choby cie zawarli rajn.

(Mody ubek włazi na strych bez drugie drzwi naprzeciw; słychać trzaskane ôkno, a zarōż potym klupanie w dźwyrze; Emil zrywō plōmby i wypuszczō Lyja)

Emil *(wyciōngō z kapsi filok i koncek papiōru):* Piszymy: z powodu omyłkowygo zaplōmbowaniō w mieszkaniu Suchankōw jednygo z naszych ludzi, plōmby musiały zostać usuniynte. Podpisano podporucznik Emil Strachota

BINA XII

Familijō Suchankōw włazi do dōm; Hyjdla stōwiō kofry na zol, Janka kładzie w łōżeczku, synek Rudi wyciōngō blajsztift i heft do rysowaniō.

Alojz: Ôstōw wszystko w kofrach. Jō już tukej miyszkać niy poradza.

Hyjdla: Nale kaj my terōzki pōdymy?

Alojz: Ganc egal. Choby do Chorzowa. Tam nōs niy znajōm. Napocznymy wszystko ôd poczōntku. Za wiela żech tukej wycierpioł. Czowiek może mocka strzimać, nale myli sie, kej sie forszteluje, co poradzi strzimać wszystko.

BINA XIII

Sztrajk po tragediji na grubie Barbara-Wyzwolynie w Chorzowie (marzec 1954)

Emil Strachota: Dejcie tukej Alojza Suchanka.

Wachtyrz Parucha: Tak jest, ôbywatelu pułkowniku.

Emil: Siednij sie ino... *(wyciōngō cygareta)*. Zakurz sie... *(Emil czynstuje Alojza i zaciōngō sie)*. Zōwdy wlyziesz w jakie gōwno. Musiołś zaś ôtworzyć pysk?

Alojz: Przeca niy mōg żech inakszyj. Tam zginyło sto dwajścia chopa a niy, kej gōdō waszō władza, ôziymdziysiōnt *(Alojz ôdkłōdō cygareta)*.

Emil: Posuchej mje, Alojz. Siedza tukej a wachuja takich gorkich kej ty. Spōmnij sie hereszt a poczkalniō w Zōbrzu. Abo to strzimiymy, abo nōs ta maszina przemiyle. Pamiyntej: Pōnbōczkowi świyczka, a diōbłu ôgarek.

Monika Kassner